

Tweesporendenken in tijden van brede bachelors *Genderstudies en de opkomst van multi- en interdisciplinariteit aan Nederlandse universiteiten*

Iris van der Tuin & Berteke Waaldijk

TVGN 19 (2): 241–259

DOI: 10.5117/TVGN2016.2.TUIN

Abstract

Gender Studies have reached their institutionalised status at universities in the Netherlands by working along the tracks of integration and autonomy. The first track consisted of integrating gender into existing monodisciplinary science and scholarship in order to gender sensitise them. The second track entailed setting up a discipline of one's own. Women's Studies, now Gender Studies, built feminist academic infrastructures, and did so in multi and interdisciplinary veins. Early feminist academics at Dutch universities were recent graduates. Such young teachers, their students, and their *shared questions* were crucial for Women's Studies to develop. Nowadays, Dutch Gender Studies are characterised by an 'integrated autonomy', given that many feminist stakes have been taken over by the mainstream. Multi and interdisciplinarity in particular are no longer special at all! They are governmental and university policies. This article asks to what extent encounters with a diverse student body in broad bachelor programmes such as Liberal Arts and Liberal Arts and Sciences assist in ensuring that academic feminism does not lose its critical edge. Such programmes embrace critical and creative reflection on academia because students are to discover or develop their scholarly interests while studying. Given integrated autonomy, feminist teaching, learning, *and research* can only gain from a diverse student population.

Keywords: gender, interdisciplinarity, liberal arts and sciences, diversity

1 Inleiding

De oprichtsters van 'vrouwenstudies' in Nederland wilden werken langs de twee sporen van integratie en autonomie. Bij integratie wilden feministische wetenschappers bestaande disciplines transformeren door genderperspectieven te integreren. Bij autonomie ging het om het vestigen van sterke en separate multi- of interdisciplinaire onderzoeks- en onderwijsprogramma's. De successen langs beide lijnen zijn aanwijsbaar: Nederlandse universiteiten kennen naast autonome onderwijs- en onderzoeksprogramma's 'genderstudies' ook programma's waarin gender een geïntegreerd onderdeel is. Desondanks denken wij dat het beleidsmodel van twee sporen niet langer voldoet voor een analyse van hoe genderstudies er in Nederland voor staat. Daarvoor is er teveel veranderd.

Interdisciplinariteit, waarbij verschillende vakgebieden met elkaar opgaan in een nieuw vakgebied, multidisciplinariteit, waar verschillende specialismes samenwerken, en de roep om maatschappelijke impact van onderzoek en valorisatie van kennis die véél verdergaan dan het toepassen van onderzoeksresultaten uit één vakgebied, zijn tegenwoordig aan de orde van de dag aan de Nederlandse universiteiten. Onderzoekers moeten van financiers voorbij de grenzen van hun discipline (multi- en interdisciplinariteit) en van de universiteit denken (transdisciplinariteit is een vorm van samenwerken met maatschappelijke partners en bedrijven). Ook in het academisch onderwijs is het denken *beyond the disciplines* doorgedrongen. Er zijn brede bachelors, waar studenten een combinatie van verschillende disciplines als pakket aangeboden krijgen, en wat wij noemen *vrije bachelors*, opleidingen waar studenten zelf kiezend en combinerend een studiep pad vinden. Ook zijn thematische, multi- of interdisciplinaire masters niet meer weg te denken in Nederland. Deze tijd vraagt dus om meer dan een analyse van de transformatie van disciplines door integratie van gender. Ook moet bijvoorbeeld de vraag naar het feministische gehalte van *mainstream* multi-, inter- en transdisciplinariteit gesteld worden.

In dit artikel concentreren wij ons op de vraag wat de multi- en interdisciplinaire 'wending' in onderwijs en onderzoek betekende en betekent voor de positie van genderstudies binnen de universiteit. Wij bespreken de vraag welke kansen de hierboven geschetste ontwikkelingen boden en bieden aan genderstudies aan Nederlandse universiteiten. Werden met de recente verschuivingen in universitair onderwijs- en onderzoeksbeleid de genderstudies die langs de twee sporen tot stand kwamen succesvol geconsolideerd? Besteden de disciplinaire, de bredere en de nieuwe vrije bacheloropleidingen samen voldoende aandacht aan gender en krijgen

studenten feministische wetenschapsbeoefening aangeleerd? Is er ruimte om ook *intersectionele* kennis, dat wil zeggen kennis die gendervraagstukken combineert met vragen over onder andere ras/ethniciteit, klasse en seksualiteit, te produceren en voor het voetlicht te brengen? Welke rol spelen de gevormde autonome onderwijsprogramma's en onderzoeksinstituten in deze veranderde omstandigheden?. Onze observaties en conclusies zijn grotendeels gebaseerd op eigen ervaringen. We hebben beiden jarenlang als kerndocent mee vormgegeven aan genderstudies aan de Universiteit Utrecht (UU). Nu zijn wij beiden door een gelukkig toeval en door een bewuste keuze werkzaam bij de twee grote vrije bacheloropleidingen aan de UU: Taal- en Cultuurstudies (TCS) en Liberal Arts and Sciences (LAS). Deze positie geeft ons een unieke kijk op genderstudies in Nederland.

2 Het ontstaan van vrouwenstudies in Nederland: activisme langs twee sporen¹

Vanaf begin jaren zeventig van de vorige eeuw werd door feministen aan de academische waarden getornd, aldus Anja Meulenbelt en Joyce Outhoorn, wetenschappers en feministen van het eerste uur, in hun artikel 'Vrouwenbeweging en universiteit' (1975). Er werd voor die tijd op zeer kleine schaal en door individuele academici of studenten wetenschappelijk onderzoek naar (de positie van) vrouwen verricht. Enkele actieve feministes hadden een universitaire opleiding genoten of werkten aan één van de Nederlandse universiteiten. Maar de universiteit was als feministisch 'aktieterrein' niet voor de hand liggend. Feministen die een academische opleiding volgden of een baan aan een universiteit hadden, achtten zichzelf bevoorrecht met hun (toekomstige) doctorandustitel, staken hun energie in de linkse studentenbeweging en hadden eerst het feminisme buiten de universiteit nodig om hun feministische stellingname ten opzichte van de wetenschap te ontwikkelen en te versterken.

Beïnvloed door kritische, bijvoorbeeld marxistische, stromingen in de zeventiger-jaren studentenbeweging gingen feministen zich richten op de veronderstellingen van de bestaande wetenschap. De feministen aan de universiteiten realiseerden zich dat niet alleen de waarden van de dominante klasse de wetenschappen kleurden (zoals de marxistisch getinte kritische stromingen beweerden), maar ook de waarden van de dominante sekse (De Vries, 1979; Poldervaart et al., 1983, pp. 43-4; Poldervaart, 1997b, pp. 11-2). Vanuit dit inzicht werd in 1974 door feministen werkzaam aan de

Rijksuniversiteit Utrecht (RUU) een discussieweekend over 'vrouwen en universiteit' georganiseerd. Tijdens dit weekend te Bunnik bracht schrijfster en criminologe Andreas Burnier haar idee van een zelfstandige vrouwenuniversiteit naar voren: een universiteit die alleen voor vrouwen toegankelijk zou zijn (Meulenbelt en Outshoorn, 1975, p. 9; Parel en van de Wouw, 1998, p. 34; Poldervaart et al., 1983, pp. 46-7). Dit idee kreeg zowel ondersteuning als kritiek. De kritiek kwam voornamelijk van de kant van Amsterdamse feministische studentes. Volgens hen zou het seksistische karakter van de wetenschap niet adequaat kunnen worden aangepakt wanneer er een vrouwenuniversiteit zou bestaan. Niet-feministische wetenschappers en universitaire bestuurders zouden bijvoorbeeld alle 'vrouwenzaken' naar deze universiteit kunnen gaan verwijzen, waarmee aan de bestaande, seksistische wetenschappen niets zou veranderen.

Het idee van de vrouwenuniversiteit is in Nederland een zachte dood gestorven. Het idee van *autonomie* dat ten grondslag lag aan de plannen is wel blijven bestaan. De Kommissie Grewel publiceerde in 1976 het rapport *Vrouwen en wetenschap: een voorstel tot het inrichten van Women's Studies aan de Nederlandse Universiteiten*. De Kommissie stond op het standpunt van *integratie* in plaats van autonomie. Dit standpunt volgend zou feministische kennis seksistische wetenschap moeten hervormen.

De Kommissie Grewel stelde wel voor om medewerkers 'Women's Studies' aan te stellen. Zij zouden het in 1976 inmiddels veelgevraagde onderzoek naar en onderwijs over (de positie van) vrouwen kunnen uitvoeren en coördineren en zouden kunnen nadenken over de ideale toekomst van Women's Studies. In 1977 werden daarom eerst Anet Bleich en later Petra de Vries aangesteld aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam (Parel en Van de Wouw, 1988, p. 86). Vanaf dit moment was het ontstaan van 'vrouwenstudies', zoals Women's Studies inmiddels waren gaan heten in Nederland, een feit. Ook aan andere universiteiten werden 'coördinatoren vrouwenstudies' aangesteld.

In 1977 schreven Bleich en De Vries een tweede rapport dat wederom landelijke bekendheid verwierf: 'Vrouwenstudies aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen'. Ook volgens deze 'parse nota' zouden vrouwenstudies in een ideale toekomst nooit een apart vakgebied kunnen zijn, maar moeten integreren in alle bestaande wetenschappelijke disciplines. Om versnippering van de kennis over de posities van vrouwen tegen te gaan pleitten de auteurs, naast integratie, voor multidisciplinaire onderzoeksprojecten.

In 1979 werd deze laatste notie verder uitgewerkt. In 'Seksistische wetenschap verandert niet zomaar: Een beleidsnota over integratie van vrou-

wenstudies aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen' wezen de auteurs onder andere op het feit dat vrouwenstudies nog geen afgebakend terrein besloegen en dus nog niet duidelijk was wát dan geïntegreerd zou moeten worden. Daarom werd een voorstel gedaan voor 'integratie door konfrontatie':

In plaats van utopische definities te hanteren kunnen we ons integratie beter voorstellen als een proces waarbij de *konfrontatie* tussen de verschillende wetenschappelijke uitgangspunten, nl. enerzijds wetenschap die uitgaat van de onderdrukte positie van vrouwen en anderzijds wetenschap die ontkent dat vrouwen een specifieke maatschappelijke categorie zijn, uiteindelijk zal leiden tot het verdwijnen van seksistische wetenschapsbeoefening (p. 32, nadruk in origineel).

Dit is het 'tweesporenbeleid' gaan heten: enerzijds de ontwikkeling van een eigen plaats naast bestaande disciplines, anderzijds integratie van kennis over sekse in de bestaande wetenschappelijke disciplines (Poldervaart, 1997a, p. 6). Omdat deze strategie door veel uiteenlopende groepen gedragen werd, is beleid wellicht een misleidende term. Voor veel betrokkenen was het denken langs twee sporen eerder een vorm van activisme, gebaseerd op interventies vanuit de marge, niet vanuit het centrum van de bestuurlijke macht.

De drie besproken Amsterdamse beleidsstukken vormden een belangrijke stimulans voor het ontstaan van vrouwenstudies (later: genderstudies) elders in Nederland. In de tweede helft van de jaren tachtig werden in Groningen, Nijmegen, Utrecht, Amsterdam en Leiden naast de 'coördinatoren' ook hoogleraren benoemd die leiding gingen geven aan apart onderwijs en onderzoek in vrouwenstudies. Zowel binnen de sociale wetenschappen, als binnen geesteswetenschappelijke disciplines, geschiedenis en filosofie bijvoorbeeld, zijn zelfstandige afdelingen vrouwen- en genderstudies ontstaan die zichzelf in een kritische confrontatie met het eigen vakgebied zagen. Daarnaast bleven (of ontstonden) interfacultaire samenwerkingsverbanden die voorbij de confrontatie met aparte disciplines vrouwenstudies multidisciplinair verbonden en zo de versnippering tegen gingen waartegen De Vries en Bleich gewaarschuwd hadden.

Deze interfacultaire afdelingen hadden niet alleen het bestuderen van vrouwen en/of sekse (later: gender) ten doel, maar wilden daarmee ook proberen de wetenschapsbeoefening binnen de disciplines te veranderen. Om dit te realiseren zochten docenten en onderzoekers naar omschrijvingen en definities van genderstudies die in verschillende vakgebieden kon-

den worden toegepast. De eerste Nederlandse handboeken en beschrijvingen van vrouwenstudies verschenen (Poldervaart et al., 1983; Brouns, 1988; Buikema en Smelik red., 1993). Deze publicaties presenteerden vrouwenstudies wederom via twee sporen: confrontaties met en 'correcties' van bestaande wetenschappelijke disciplines gericht op het veranderen van die disciplines en daarnaast, via thematische en theoretische hoofdstukken, de benoeming van het eigen, inter- of trans-disciplinaire nieuwe vakgebied.

De opkomst van vrouwenstudies als een beweging die via wetenschapskritiek de bestaande disciplines (en dus de bestaande universiteit) wilde veranderen was in belangrijke mate het werk van kritische, feministische studenten, die onderwijs eisten waarbinnen zij kritiek konden leveren op de wetenschapsbeoefening binnen de discipline die zij studeerden. In Leiden, Nijmegen en Groningen vormden zich bijvoorbeeld 'Vrouwengeschiedenisgroepen'; in Groningen dwong deze groep een kritisch onderzoekseminar af, in Nijmegen werd een inleiding vrouwengeschiedenis een verplicht deel van de opleiding geschiedenis.² Nederlandse universiteiten waren in de jaren '70 en '80 nog strikt georganiseerd rond disciplines. In zogenaamde vakgroepen kwamen onder leiding van hoogleraren onderzoek en onderwijs binnen een discipline of een disciplinair specialisme bij elkaar. Voor veel studenten en docenten was vrouwenstudies een verademing van multi- en interdisciplinariteit. Hier werden nieuwe wetenschappers niet getraind zich binnen hun discipline te bewegen, maar konden zij argumenten en redeneringen uit verschillende vakgebieden combineren in een zoektocht naar meer kennis over en inzicht in sekseverhoudingen. Feministische epistemologie bijvoorbeeld relativeerde biomedisch onderzoek, narratologische analyses uit de feministische literatuurwetenschap werden gebruikt binnen geschiedenis en psychologie. Een artikel als 'Gender: A Useful Category of Historical Analysis' (1986) van Joan Scott was geschreven voor historici, maar sprak ook studenten en onderzoekers uit andere vakgebieden aan.

De feministische kritiek combineerde kritiek op seksistische wetenschap met kritiek op de uitsluiting van vrouwen aan de universiteit. Als nieuwkomers aan de universiteit (nog nooit gingen zoveel vrouwen studeren) zagen veel studentes in de jaren '70 en '80 dat er in geen enkele wetenschappelijke discipline met loopbanen voor vrouwelijke onderzoekers gerekend werd. Dit maakte dat radicale en confronterende kritiek op disciplines in combinatie met autonome ontwikkeling van interdisciplinaire vrouwenstudies niet alleen de inhoud maar ook de bemensing van wetenschap begon te veranderen. Met afdelingen vrouwenstudies ontstonden

plekken waar het *old boys network* geen rol speelde. Hier werden getalenteerde vrouwen niet afgeremd door vooroordelen over de plaats van vrouwen in de wetenschap.

Het is dus gerechtvaardigd om te stellen dat het tweesporendenken een succes was. Autonome genderstudies integreerden in de academische wereld, met als hoogtepunten de NWO-financiering voor het eigen vakgebied via de Werkgemeenschap Vrouwenstudies en Emancipatie Onderzoek (WVEO) tussen 1991 en 1997 en de oprichting en accreditatie van de Nederlandse Onderzoeksschool Vrouwenstudies (NOV, later NOG) in 1995 (Van der Sanden, 2003, p. 42). Hiermee werden promotietrajecten in genderstudies mogelijk. Tegelijkertijd vernieuwden feministen onderwijs en onderzoek binnen de disciplines door ook daar het andere, niet-seksistische geluid te blijven laten horen.

3 Opkomst van multi- en interdisciplinariteit in onderwijs en onderzoek

Vrouwen- en genderstudies zijn sinds de jaren '70 sterk gegroeid. Er heeft zich een 'neo-discipline' gevormd: een op zichzelf staand vakgebied met eigen criteria, theoretische debatten, onderzoeksthema's en instituties. Hier stonden niet per se vrouwen, maar wel de voortdurende en allesomvattende '*gendering*' van lichamen, ervaringen, relaties tussen mensen, stijlen, instituties, etc. centraal. Uitwisseling, samenwerking en zelfs versmelting tussen disciplines werd in deze nieuwe constellatie de norm, omdat gender een discipline-overstijgend concept was gebleken. Vrouwen- en genderstudies hebben eigen onderwijsprogramma's, academische tijdschriften, (inter)nationale congressen, hoogleraren, beroepsverenigingen, et cetera. Ze hebben, kortom, een eigen plaats verworven in de Nederlandse en de internationale wetenschappelijke gemeenschap. Voor de betrokken docenten en studenten betekende dit meer mogelijkheden voor publicaties en congresbezoek. Deze internationale interdisciplinariteit gaf docentonderzoekers genderstudies de kans te publiceren in bladen als *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, *European Journal of Women's Studies*, *Women's Studies International Forum* en *l'Homme*. Dit versterkte hun carrièremogelijkheden, maar die werden niet altijd gerealiseerd. Het succes van het tweesporendenken bleek niet in alle opzichten duurzaam. Veel jonge docentonderzoekers, waaronder de (NWO-gefinancierde) promovendi uit die tijd, waren pioniers in internationalisering en

multidisciplinariteit, maar hun tijdelijke aanstellingen werden vaak niet omgezet in vaste banen of hoogleraarsbenoemingen.

Wel werden in de jaren '90 de onderwijsprogramma's afgerekend op teruglopende belangstelling van studenten voor aparte vakken vrouwen- of genderstudies. Wat die afname veroorzaakte, is moeilijk te zeggen. Het gegeven dat genderstudies een neo-discipline leek te worden, waarbinnen talentvolle onderzoekers internationaal carrière konden maken, wekte bij sommige studenten de indruk dat een keuze vóór genderstudies een keuze tégen een meer traditionele discipline was, of een keuze vóór de gevestigde wetenschap en tégen feministisch *Do-It-Yourself*-activisme. Voor universitaire bestuurders en voor buitenstaanders uit academische disciplines met een langere geschiedenis leken vrouwenstudies met hun eigen idioom soms sektarisch. Na de wettelijke invoering van de bachelor-masterstructuur in juni 2002 verdwenen in de loop der tijd op verschillende plaatsen in Nederland doctoraal-afstudeertrajecten vrouwen- en genderstudies, zonder dat daarvoor masterprogramma's genderstudies in de plaats kwamen. Daarbij kwam dat het Nederlands-Vlaamse accreditatiesysteem dat tegelijk met de bachelor-masterstructuur werd ingevoerd geen structurele aandacht formuleerde voor gender als inhoudelijke en institutionele categorie.

3.1 Onderwijs voorbij de disciplines

Maatschappelijke relevantie en multi- en interdisciplinariteit, tot in de jaren '90 de expliciete stokpaardjes van kritische studenten en (jonge) docentonderzoekers, zijn van de marge naar het centrum van de wetenschapsbeoefening in Nederland verschoven. Dat blijkt in zowel het onderwijs als in het onderzoek. Hier bespreken wij eerst het onderwijs.

Met de ondertekening van de Bolognaverklaring in 1999 en de feitelijke splitsing tussen bachelor- en masteronderwijs die daarop ook in Nederland volgde, ontstond veel meer ruimte voor bacheloropleidingen naar Angelsaksisch model. Bachelorprogramma's waren aan de Nederlandse universiteiten aanvankelijk replica's van de eerste drie jaar van de oude doctoraalopleidingen, maar al snel ontstonden ook brede bacheloropleidingen en een aantal meer thematische en multidisciplinaire bachelors. Hierbij kon worden voortgeborduurd op opleidingen zoals Algemene Sociale Wetenschappen (ASW) en Algemene Letteren (nu Taal- en Cultuurstudies [TCS]), beide initiatieven van de Universiteit Utrecht uit de tweede helft van de jaren '80 die tussen 1986 en 2003 bloeiden.³ ASW was een brede opleiding uit de sociale wetenschappen en TCS vanuit de letterenstudies. Studenten TCS konden hun taal- en geschiedenisvakken bovendien aanvullen met enkele vakken sociale wetenschappen. Aan verschillende uni-

versiteiten werden brede studies geïntroduceerd, waar studenten via een grotendeels vaststaand programma kennismaakten met verschillende disciplines rond één thema. Zo was de Universiteit Maastricht in 1994 met een brede cultuurwetenschappelijke doctoraalopleiding van start gegaan en de Bèta/Gamma-propedeuse begon in 1996 aan de UvA. Tot 2003 was TCS de enige opleiding waar studenten geformaliseerd konden afstuderen in 'vrouwenstudies'. Aan de UvA bestond bij Politieke en Sociale Wetenschappen de mogelijkheid om een zogenaamd 'vrij doctoraal' te vullen met vrouwenstudies vakken en -scriptie. In 2004 ging het eerste cohort studenten Liberal Arts and Sciences (LAS) studeren aan de UU en in datzelfde jaar begon de landelijke toename van *University Colleges* die honoursonderwijs Liberal Arts and Sciences aanbieden (het eerste *College* werd opgericht in 1997 aan de Universiteit Utrecht). Hele recente voorbeelden van nieuwe brede of vrije bacheloropleidingen zijn Future Planet Studies (sinds 2012 een zelfstandige opleiding aan de UvA) en 'PPLE' aan dezelfde universiteit waar studenten sinds dit academisch jaar worden opgeleid tot Bachelors of Science (BSc) met een specialisatie in Politics/ Psychology/ Law/ Economics. Bovendien hebben alle geesteswetenschappelijke faculteiten in Nederland recent gekozen voor verbreding van hun onderwijs als een alternatief naast disciplinaire opleidingen, waarbij naast inhoudelijke ook financiële argumenten een rol speelden.

Doorslaggevend kenmerk van brede, of betergezegd: vrije, bacheloropleidingen is dat studenten studerendeerwijs ontdekken wat zij interessant en belangrijk vinden en waar zij goed in zijn of willen worden. Studenten met alle VWO-profielen kunnen terecht bij een studie als LAS of TCS. Bij LAS komen studenten in korte tijd in aanraking met een zeer breed palet aan disciplinaire wetenschapsbeoefening (alfa, bèta en gamma) en met heel verschillende soorten van kennis. Ondersteund door een uitgebreid tutoraat maken zij vervolgens een keuze voor een thematische, multidisciplinaire of disciplinaire specialisatie (*major*). In de vrije bachelor TCS kiezen en combineren studenten onderwijs uit het rijkgeschakeerde aanbod van de geesteswetenschappen tot specialisaties die thematisch of multidisciplinair zijn. Naast deze specialisatie kunnen studenten in vrije bacheloropleidingen een *minor* volgen die vaak ook thematisch of multidisciplinair van aard is. Wat deze vorm van studeren voor de studenten oplevert, is het volgende: door zich te laten leiden door hun eigen interesses en door zich soms los te maken van zorgen over een direct arbeidsmarktperspectief vinden studenten ruimte om te reflecteren op maatschappelijke ontwikkelingen en hun eigen positie en verantwoordelijkheid. Zij komen zo vaker tot onorthodoxe majorkeuzes. Een voorbeeld van zo'n

onorthodoxe keuze is de keuze voor genderstudies. Via de specialisatie Postcolonial and Gender Studies is het zo aan de UU mogelijk om de eerste drie jaar van een academische opleiding voornamelijk te vullen met 'autonoom' gender- en intersectioneel onderwijs. Via de minor Gender Studies (of Postcolonial Studies) is het bovendien voor bijna alle studenten aan de UU mogelijk kennis over gender en intersectionaliteit in hun disciplinaire bachelor op te nemen. In tegenstelling tot een bachelorspecialisatie in genderstudies, waarin de UU uniek is, is deze laatste optie is aan vrijwel alle Nederlandse universiteiten aanwezig.

Wat is het voordeel van deze vorm van 'geïntegreerde autonomie' binnen vrije bacheloropleidingen? Voor de Utrechtse specialisatie Postcolonial and Gender Studies staan op dit moment zo'n 15 studenten ingeschreven. Gezien de geldende afspraken rond financiering over instroom en rendementen is een aparte, driejarige bacheloropleiding voor het vakgebied ondenkbaar. Het overgrote merendeel van de eerstejaars die hiervoor kiezen is niet naar de UU gekomen om gender- of postkoloniale studies te studeren. Zij hebben tijdens het studeren ontdekt dat een vakgebied als genderstudies bestaat en dat dit vakgebied hun interesse heeft. Vrije bachelors zijn zo de thuishaven geworden van genderstudies en andere kleine vakgebieden op bachelorniveau.⁴ Belangrijk is daarbij dat de reflectie op maatschappelijk relevantie en het thematiseren van disciplinariteit, zoals dat gebeurt in het 'eigen' onderwijs van deze vrije bacheloropleidingen, studenten op een andere manier uitnodigt zich te verhouden tot de wetenschapskritiek van genderstudies en intersectioneel onderwijs. In het eigen, verbindende onderwijs van deze vrije bacheloropleidingen komen namelijk de premissen en de inperkingen van verschillende disciplines expliciet aan de orde, net als het belang van multi- en interdisciplinariteit bij onderzoeksprocessen en kennisvalorisatie. Voor beginnende studenten ontstaan zo verschillende manieren om zich tot genderstudies te bekennen. Sommigen ontdekken dat zij zich aangesproken voelen door theorie en wetenschapskritiek, anderen waarderen de maatschappelijke relevantie van feministisch onderzoek, weer anderen komen af op gender en intersectionaliteit vanwege de ruimte voor persoonlijke ervaringen. Ons lijkt deze diversiteit een belangrijk winstpunt.

3.2 Multi- en interdisciplinair onderzoek

In 2016 staan interdisciplinaire onderzoeksgroepen te dringen om staat en markt en het grote publiek te dienen met hun inzichten. Valorisatie en maatschappelijke impact zijn kernbegrippen in de financiering (nationaal, Europees, bedrijfsmatig) van onderzoek. Vaste aanstellingen aan universi-

teiten en hogescholen zijn afhankelijk van het binnenhalen van extern gefinancierd onderzoek, waarbij alleen de wetenschappers die in uitputtende selectieprocedures de commerciële of sociale relevantie van dat onderzoek hebben aangetoond een beurs veroveren. In deze context verliest traditioneel disciplinair onderzoek zijn oude dominantie. Maatschappelijke of commerciële uitdagingen zijn immers altijd groter en ingewikkelder dan kennis binnen één discipline vermag op te lossen. Een geraffineerd samenspel tussen disciplines en gelikte vertalingen naar de economische, sociale, culturele of politieke waarde (zie ook *Alfa en gamma stralen*, 2007) zijn vandaag de dag onmisbaar voor financiering van onderzoek. In Nederland is deze ontwikkeling ook zichtbaar in de profilering van universiteiten op maatschappelijke aandachtsgebieden, de nationale wetenschapsagenda, de NWO-financiering van topsectoren en de constructie van masteropleidingen rond interdisciplinair geformuleerde thema's (denk aan *Forensic Science*, *Neuroscience*, *Environmental Sciences*, *Sustainable Development* en ... *Gender Studies*). Wie vandaag de dag kritisch wil denken moet de pijlen niet richten op de ouderwetse disciplines (die zelf soms al moord en brand schreeuwen over hun teloorgang, en jaarlijks minder eerstejaars zien), maar op deze sluipende en schreeuwende vermarkting van wetenschappelijk onderzoek, waarbij oude patronen van disciplinaire verkaveling geen houvast meer bieden.

Genderstudies pikken niet alleen een graantje van deze ontwikkeling mee. Zij hebben de verschuiving mede mogelijk gemaakt. Op nationale en internationale schaal hebben experts in genderstudies zich sterk gemaakt voor interdisciplinair onderzoek en zij (wij) hebben de taal ontwikkeld waarmee dit onderzoek in academische, economische, socioculturele of politieke markten wordt gezet (zie ook Scott, 2011, p. 29). Sommige van de meest innovatieve interdisciplinaire onderzoeksprojecten zijn ondenkbaar zonder de inbreng van genderspecialisten. We noemen drie voorbeelden. Aan de Universiteit van Linköping in Zweden leidt professor Cecilia Åsberg, tussen 2005 en 2008 werkzaam als docentonderzoeker genderstudies aan de UU, twee miljoenenprojecten op het gebied van de Environmental Humanities. Dit nieuwe, interdisciplinaire onderzoeksgebied wil bijdragen aan de oplossing van milieumaatschappelijke problemen door expliciet aandacht te besteden aan de rol die de verbeelding speelt bij de totstandkoming van zowel de problemen zelf als de formulering van beleidsrichtingen. Een ander voorbeeld is de vervlechting van transgenderstudies (een belangrijke spin-off van genderstudies) en transgenderactivisme. Doordat activisten sinds 2009 systematisch werken aan onder meer het Trans Murder Monitoring (TMM) project begint het transgenderonderzoek nu ook in

Nederland belangrijke onderzoeksbeurzen in de wacht te slepen. Men denke aan Eliza Steinbocks VENI-onderzoek 'Vital Art: Transgender Portraiture as Visual Activism' dat zij momenteel aan de Universiteit Leiden uitvoert. Tenslotte mag de opname van het 'gender *requirement*' in Horizon2020 niet ongenoemd blijven. Mede dankzij een effectieve transnationale lobby van experts in genderstudies, beleidsmedewerkers op gebied van gendergelijkheid en feministische activisten – de befaamde fluwelen driehoek (Woodward 2004) – eist de EU aandacht voor gender in Europese onderzoeksaanvragen op wat voor terrein dan ook en voor zowel fundamenteel als toegepast als commercieel onderzoek. Dit zijn voorbeelden van ideeën en inzichten die door vrouwen- en genderstudies al in de jaren '70 en '80 in een andere vorm bepleit werden. In dat opzicht zijn de disciplines feitelijk van karakter veranderd en heeft integratie zowel als autonomie succes gehad.

4 Geïntegreerde autonomie de maat genomen

De reorganisatie (inhoudelijke vernieuwing, internationalisering en valorisatie) van het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek in Nederland stelt nieuwe uitdagingen aan genderstudies. In de 20ste eeuw was de aantrekkingskracht van de combinatie van autonomie en integratie verbonden met de feministische disciplinekritiek die vooral in onderwijszalen werd geuit. Dat was kritiek op traditionele geesteswetenschappelijke disciplines die bijvoorbeeld slechts de kunst en geschiedenis van grote witte mannen bestudeerden, kritiek ook op positivistische sociale wetenschappen waarin geen plaats was voor sekseverhoudingen of kwalitatieve onderzoeksmethodes of tegen empiricistische natuurwetenschappen waarin onderzoeksubjecten slechts passief konden zijn. Deze wetenschapskritiek heeft niet langer de politieke lading van vroeger toen deze disciplines onder het mom van waardevrije wetenschap machtsverschillen en sociale hiërarchie reproduceerden, omdat de mainstream wetenschappen nu zelf disciplinekritiek uiten en aansluiting zoeken bij maatschappelijke vraagstukken. In de jaren zeventig en tachtig was een lans breken voor maatschappelijk relevant onderzoek, zoals bijvoorbeeld wetenschap ten behoeve van emancipatie of gelijke rechten van vrouwen, migranten, homo's en lesbiennes, op zichzelf al een politieke daad, maar dat is met de opkomst van extern gefinancierd onderzoek niet langer vanzelfsprekend. De relevantie- of innovatieparagraaf van onderzoeksaanvragen kan tegenwoordig immers variëren van progressief onderzoek ten behoeve van kansarme groepen tot beleids-

adviezen voor een conservatieve overheid die 'veiligheid' wil bevorderen, van het laten horen van de stemmen van buitenstaanders tot het commercieel exploiteren van maatschappelijke verschillen. Een faculteit kan vanwege historisch of verwacht succes een discipline- of maatschappijkritische onderzoeker naar voren schuiven en ondersteunen bij zijn of haar onderzoeksaanvraag. Beide onderzoekers zullen de relevantie of het innovatiepotentieel van hun onderzoek moeten aangeven. Een commissie van NWO-leden kan achter gesloten deuren beslissen dat de relevantie- en innovatieparagraaf van een niet-gendersensitieve onderzoeksaanvraag beter of belangrijker is dan die van een jonge (trans)genderonderzoeker.

Ook de veranderingen binnen het academisch onderwijs lijken sommige idealen van genderstudies te realiseren. Maar ook hier is er veel ambiguïteit. In veel bacheloropleidingen is ruimte voor eigen keuzes. Als minor is genderstudies wellicht succesvoller dan het 'afstudeertraject' van vóór 2004. Dit succes verschilt echter per discipline. In faculteiten waar genderstudies een stevige voet tussen de deur hadden verworven, zijn minoren ontstaan. Binnen de geesteswetenschappen zijn verbreding en keuzemogelijkheden tegenwoordig *buzzwords*. Niet alleen krijgen studenten daardoor ruimte in

hun programma om gender te doen, zij komen ook veel meer multi- of interdisciplinariteit tegen in hun reguliere programma. Dat geldt vooral – is onze ervaring in Utrecht – voor de vrije bacheloropleidingen die studenten zelf een programma laten samenstellen. Bachelorstudenten maken kennis met *mixed methods* in de sociale wetenschappen, de *posthuman turn* brengt mediastudenten in contact met geavanceerde theorieën over *cyborgs* en niet-menselijke subjectiviteit. Kortom, thema's die vroeger vooral binnen genderstudies aan de orde kwamen zijn overgenomen en geïntegreerd in nieuwe *multidisciplines*. Zodra disciplinariteit gethematiseerd wordt, vormen genderstudies veel minder een uitzondering in het studieprogramma. Misschien dat de toegenomen belangstelling voor vakken met aandacht voor gender, etniciteit of seksualiteit hieruit verklaard kan worden. Voor studenten lijkt de keuze voor feministisch onderwijs niet langer een keuze tegen de eigen discipline, maar een interessante uitbreiding. Maar het is nog maar de vraag of studenten in de multidisciplines ertoe worden aangezet in hun bacheloreindwerkstuk van feministische en inter-sectionele kennis gebruik te maken. Hierover kunnen wij geen algemene uitspraken doen, maar we zien dat multi- of interdisciplinariteit niet meer, zoals eerder, per definitie wetenschapskritisch meer is.

Onze zorgen over het verdwijnen van het kritisch gebruik van interdisciplinariteit betreffen vooral op het gebied van de ontvlechting van onderwijs en onderzoek. Met de nieuwe financiering van onderzoek, waarbij onderzoekers vooral buiten de universiteit moeten uitleggen wat hun onderzoek opbrengt, komt de band tussen onderwijs en onderzoek in gevaar. De druk op beurzen binnenhalen is zo groot dat over het algemeen slechts de individuen die zich volledig op onderzoek richten daarin succesvol zijn. Zoals hiervoor aangegeven wordt hun onderzoek wel gemeten met instrumenten van valorisatie en impact, maar feministische onderzoekers moeten nu concurreren met vele politiek en economisch rechtsere vormen van valorisatie. Nog gevaarlijker voor genderstudies lijkt ons dat de consequenties voor onderwijs geen onderdeel vormen van deze selectie-hordenloop. Bij vrouwen- en genderstudies is een van de grootste vernieuwingsmotoren de studentenkritiek geweest. De hechte bondgenootschappen tussen studenten die ander onderwijs wilden en jonge docenten die anders les wilden geven hebben op dit moment weinig kansen. Docentaanstellingen mogen niet langer dan twee jaar duren, promovendi moeten alle energie steken in het publiceren en het op tijd hun proefschrift afronden. Vaste aanstellingen als docentonderzoeker zijn voorbehouden aan degenen die succesvol onderzoeksgeld binnenhalen. Met andere woorden: hoe autonoom is het genderstudies onderwijs vandaag de dag?

Bij de brede en vrije bacheloropleidingen is het effect van competitieve onderzoek financiering nog sterker. In Nederland zijn er twee modellen gangbaar: het *University College* met eigen staf die uitsluitend onderwijs verzorgt in een exclusieve, internationale omgeving waar alles in het kader van excellent onderwijs staat. Deze onderwijsvorm is, net als in de *Liberal Arts Colleges* in de VS, losgeraakt van traditionele disciplinegroepen die hun onderzoek organiseren en vervlechten met onderwijs. De UC-staf speelt vaak een voortrekkersrol in onderwijsvernieuwing,⁵ maar maakt geen kans op de markt van onderzoeksaanvragen. Bij het andere model, waar studenten enige of vrijwel complete vrijheid hebben om aan te sluiten bij bestaand onderwijs, is er evenmin een natuurlijke gemeenschap van docenten die onderzoek en onderwijs combineren. Het *core curriculum* van vrije bachelors laat studenten kennismaken met multi- en interdisciplinariteit (via thematische of methodologische cursussen), en daarnaast volgen studenten het onderwijs van de disciplinaire bacheloropleidingen. Maar de Nederlandse universiteiten brengen het onderzoek van de coördinatoren en kern-docenten van de vrije bacheloropleidingen onder in de op disciplines gebaseerde onderzoeksinstituten en zo kan het dat hun core curriculum met die cruciale elementen van wetenschaps- en disciplinekritiek en reflectie op valorisatie niet of nauwelijks in wisselwerking staat met eigen wetenschappelijk onderzoek van de staf. Onderzoek ten behoeve van multi- en interdisciplinair onderwijs wordt zodoende veelal in eigen tijd uitgevoerd.

De vragen van studenten hebben in deze 'ontvlochten' contexten minder invloed op het onderzoek van hun docenten, die ofwel geen onderzoek doen, ofwel een andere onderzoeksagenda moeten volgen. Voor genderstudies geldt dat deze wisselwerking tussen onderwijs en onderzoek wel ruimte krijgt in de specifieke (onderzoeks)masteropleidingen, maar daarmee is hun maatschappelijke relevantie via de ervaringen van studenten drie jaar naar achteren geschoven. Dit vinden wij voor genderstudies, maar niet alleen daarvoor, een zorgelijke ontwikkeling. Onder het mom van excellentie en valorisatie van onderzoek wordt een goudmijn voor wetenschappelijke vernieuwing onbenut gelaten: de jaarlijkse nieuwe toestroom van eerstejaarsstudenten. In de jaren zestig en zeventig maakten de vrouwen en studenten uit andere dan hogere klassen en uit niet-witte delen van de bevolking als nieuwkomers aan de universiteit een verschil. Zij stelden andere vragen aan hun docenten, zij hadden andere eisen aan de kennis die zij wilden vergaren. Vrouwen ervoeren de mannelijke exclusiviteit van het wetenschappelijke bedrijf en voor sommigen was dat een reden om feministische wetenschapskritiek te ontwerpen. Intersectionaliteit kreeg dankzij de kritiek van antiracistische studenten een plaats in sommige

curricula. In de komende jaren zullen Nederlandse universiteiten opnieuw jaarlijks 'nieuwkomers' verwelkomen. Wanneer de verwachtingen, eisen en kritiek van deze nieuwkomers – waaronder migranten- en vluchtelingenstudenten en niet-Nederlandse studenten die op ons Engelstalige onderwijs afkomen – en niet doordringen in het wetenschappelijk onderzoek, verliezen de universiteiten een waardevolle kans tot vernieuwing. Genderstudies vormt één van de vormen van wetenschapskritiek waar studenten en onderzoekers racisme, koloniale erfenissen en rol van kapitalistische verhoudingen problematiseerden. Het vakgebied heeft veel te verliezen, wanneer die stemmen van nieuwkomers niet gehoord blijven worden. Feministische wetenschapskritiek heeft zich ontwikkeld in een constante wisselwerking met veel verschillende sociale bewegingen. Zonder de kritische stemmen van studenten die zich verbonden voelen met strijd tegen uitsluiting op basis van huidskleur, gezondheid, erfenissen van kolonialisme en racisme, armoede, leeftijd of seksuele en genderidentificatie, was het vakgebied genderstudies nooit zo ver gekomen. De radicale vragen van nieuwe generaties studenten zijn daarom onmisbaar. We weten niet langs welke wegen deze studenten naar de universiteit zullen komen. De keuze voor een vrije bachelor, of een interdisciplinaire master genderstudies, ligt soms voor de hand. Vaak ook wordt terecht de vraag naar oriëntatie op een (betaalde) loopbaan gesteld. Anders dan bij bijvoorbeeld studies rechten, medicijnen of farmacie, moeten de brede bachelors meer moeite doen om dat verhaal duidelijk te maken. Naarmate vrije bacheloropleidingen, vooral wanneer zij geesteswetenschappelijke reflectie op wetenschapskritiek, wetenschapsgeschiedenis en wetenschapsfilosofie in hun core curriculum integreren, lijken zij een minder concrete beroepsvoorbereiding te bieden. Deze factoren beïnvloeden studiekeuze, vooral van studenten die vanwege factoren als klasse of migratie als 'eerste generatie' gaan studeren. En het zijn juist deze opleidingen die intersectionaliteit in de eerste drie jaar van het academische onderwijs levend houden. Een nieuwe vertaalslag zou daarvoor nodig kunnen zijn.

5 Tot slot: is de zogenaamde 'brede bachelor' een goede plaats om genderstudies verder te ontwikkelen?

Terug naar autonomie versus integratie. Vandaag is kritiek op de disciplines niet langer per definitie progressief, ook de roep om maatschappelijke relevantie is inmiddels overgenomen (gecorrumpereerd zouden sommigen zeggen) door de nieuwe financiers (publiek, privaat en internationaal) van

onderzoek. Feministisch engagement stelt opnieuw de vraag ‘wiens vragen’ door ‘wiens onderzoek’ worden beantwoord, welke belangen schuilgaan achter algemene legitimatie en rechtvaardiging, welke ongelijkheden gestalte krijgen in bemensing en loopbanen in de wetenschap. Voor deze vragen is ruimte in vrije bachelors: studenten leren daar al buiten de disciplinegrenzen te denken en zich verschillende gezichtspunten eigen te maken. Het komt er nu op aan deze flexibilisering méér te maken dan training van plooibare professionals voor succesvolle carrières in onze laat-kapitalistische economie, maar te gebruiken als een invalshoek voor doorontwikkeling van de wetenschapskritiek en alternatieve kennispraktijken. Genderstudies en andere intersectionaliteit gedijen bij multi- en interdisciplinaire inleidingen in de wetenschap. Als we iets van de geschiedenis van genderstudies in Nederland kunnen leren is het dat elkaar uitsluitende keuzes niet werken en dat je aan de universiteit niets bereikt zonder de vragen van studenten te horen en centraal te stellen op onderwijs- en onderzoeksprogramma’s. De pioniers in de jaren ’80 volgden een tweesporenstrategie, zij werkten zowel voor integratie als voor autonomie. Sociaal en politiek betrokken studenten en docenten wisten elkaar te vinden en wederzijds te inspireren. Vandaag zijn brede en vrije bachelors vaak aantrekkelijk voor studenten die kritisch naar de wereld kijken, en die durven te accepteren dat daar een kritische blik op wetenschappelijke schotten tussen disciplines bij hoort. Maar deze studenten kunnen ook goed terecht in disciplinaire opleidingen met meer keuzeruimte. In deze complexe academische wereld blijven wij ons inzetten voor programma’s waarin onderzoekende docenten vragen en belangstelling van studenten met verschillende meningen en verschillende achtergronden kunnen omzetten in concreet onderwijsaanbod en in een wetenschaps- en maatschappijkritische onderzoek. Hiervoor is een veelkleurig van de instroom meer dan ooit nodig. Alleen zó horen we meer stemmen in onderwijs en onderzoek.

Noten

1. Dit deel is gebaseerd op de doctoraalscriptie van Iris van der Tuin (2001). Deze scriptie werd begeleid door Petra de Vries.
2. Berteke Waaldijk ging als beginnend docent op deze ‘eis’ in en verzorgde tussen 1986 en 1988 samen met student-assistenten van de vrouwengeschiedenisgroep, te weten Karin Jušek †, Margrith Wilke † en Geertje Dimmendaal, de eerste onderzoeksseminars over vrouwengeschiedenis aan de RUG (voor een neerslag, zie (Waaldijk en Dimmendaal red., 1987).

3. Deze brede opleidingen die in de loop van de jaren '80 ontstonden waren geïnspireerd op opleidingen die al langer bestonden in de Angelsaksische wetenschap. Hun oprichting was gebaseerd op zowel de vraag naar generalisten vanuit de arbeidsmarkt als op een wetenschappelijke impuls die we herkennen uit de geschiedenis van vrouwenstudies. De kritiek was dat sociale en geesteswetenschappers teveel specialiseerden en dat daardoor versnippering van kennis ontstond.
4. In Utrecht constateren we iets soortgelijks voor Religiewetenschap. De maatschappelijke relevantie van de religiestudies wordt vaker wel dan niet gewekt in het eerste studiejaar. Anders gezegd: er komen minder middelbare scholieren dan TCS- en LAS-studenten op deze studie af.
5. Een voorbeeld is de Teaching Academy Utrecht University, die getrokken wordt door UCU-docenten. Zie <http://tauu.uu.nl>.

Bibliografie

- 'Alfa en gamma stralen: Valorisatiebeleid voor de alfa- en gammawetenschappen' (2007). Den Haag: Adviesraad voor Wetenschap en Technologie.
- Bleich, A. en P. de Vries, red. (1977). *Vrouwenstudies aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen*. Amsterdam: Afdeling vrouwenstudies FSW.
- Brouns, M. (1988). *Veertien jaar vrouwenstudies in Nederland; een overzicht*. Zoetermeer: RION.
- Buikema, R. en A. Smelik, red. (1993). *Vrouwenstudies in de cultuurwetenschappen*. Muiderberg: Coutinho.
- Kommissie 'Women's studies' van de Faculteit der Sociale Wetenschappen (1976). *Vrouwen en wetenschap: een voorstel tot het inrichten van women's studies aan de Nederlandse universiteiten*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Meulenbelt, A. en J. Outshoorn (1975). 'Vrouwenbeweging en universiteit.' *Wetenschap en samenleving*, themanummer 'Vrouwen en de wetenschap', 75(9), 4-10.
- Parel, G. en M. van de Wouw (1988). *Kortom...men was zeer betrokken. Het ontstaan en de ontwikkeling van vrouwenstudies aan de Nederlandse universiteiten 1974-1981*. Utrecht: Rijksuniversiteit Utrecht.
- Poldervaart, S. (1997a). 'Inleiding'. In: S. Poldervaart (red.), *Twintig jaar Vrouwenstudies Sociale Wetenschappen* (pp. 5-7). Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Werkgroep Vrouwenstudies PSCW.
- Poldervaart, S. (1997b). 'De vorming tot maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef: de oprichting van politicologie en vrouwenstudies vergeleken'. In: S. Poldervaart (red.), *Twintig jaar Vrouwenstudies Sociale Wetenschappen* (pp. 8-16). Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Werkgroep Vrouwenstudies PSCW.
- Poldervaart, S. et al. (1983). *Vrouwenstudies: een inleiding*. Nijmegen: SUN.
- Seksistische wetenschap verandert niet zomaar. Een beleidsnota over integratie van vrouwenstudies aan de Fakulteit der sociale Wetenschappen* (1979). Amsterdam: Afdeling Vrouwenstudies FSW.
- Van der Sanden, J. (2003). *Truth or dare? Fifteen years of women's studies at Utrecht University*. Utrecht: Utrecht University, Faculty of Arts, Women's Studies.
- Scott, J. (1986). 'Gender: A useful category of historical analysis'. *American Historical Review*, 91, 1053-1075.
- Scott, J.W. (2011). *The fantasy of feminist history*. Durham, NY: Duke University Press.
- Van der Tuin, I. (2001). *De echo van de feministische discipline: Een empirische analyse van de mate*

- van integratie van vrouwenstudies in sociaal-wetenschappelijke proefschriften op basis van de feministische epistemologie.* Universiteit van Amsterdam, ongepubliceerde doctoraalscriptie.
- Vries, P. de (1979). 'Vrouwenlogika tegen mannelijk vooroordeel: over feministische fronten aan de universiteit'. *Socialisties-Feministische Teksten*, 3, Amsterdam: Feministische Uitgeverij Sara.
- Waaldijk, M.L. en G. Dimmendaal, red. (1987). 'Vrouw en Verzorgingsstaat.' *Groniek: Groninger Historisch Tijdschrift*. Groningen: Stichting Groniek.
- Woodward, A. (2004). 'Building velvet triangles: Gender and informal governance.' In: *Informal Governance in the European Union* (pp. 76-93), Cheltenham: Edward Elgar.

Over de auteurs

Iris van der Tuin is universitair hoofddocent Liberal Arts and Sciences aan de Universiteit Utrecht. Zij was tussen 2003 en 2015 werkzaam bij genderstudies aan dezelfde universiteit en coördineerde daar diverse onderwijsonderdelen (van losse cursussen tot minoren en de Research Master). Iris coördineert sinds 15 augustus 2015 de brede bacheloropleiding Liberal Arts and Sciences. Iris' onderzoek is interdisciplinair van aard en probeert natuurwetenschappen en geesteswetenschappen te verbinden. Ze is voorzitter van de Europese COST Action New Materialism: Networking European Scholarship on 'How Matter Comes to Matter'.

E-mail: I.vanderTuin@uu.nl

Berteke Waaldijk (1957) is historica. Zij is hoogleraar Taal- en cultuurstudies in de Faculteit Geesteswetenschappen van Universiteit Utrecht en aangesloten bij het Graduate Gender Programme. Waaldijk doet historisch onderzoek naar de geschiedenis van sekse, cultuur en burgerschap. Zij publiceert over geschiedenis van sociaal werk in Nederland en Europa, koloniale cultuur en burgerschap, Nederlandse vrouwenbewegingen in 19e en 20e eeuw en over gender, geschiedenis en wetenskapskritiek. Naast dit onderzoek is zij betrokken bij ontwikkeling & kwaliteitszorg van universitair onderwijs en didactiek, in het bijzonder op gebied van Gender Studies in Europa en ten bate van de brede bacheloropleiding Taal- en cultuurstudies in Utrecht.

E-mail: m.l.waaldijk@uu.nl

